

■ Qorxmurdur. Təmiz əməlindən, sağlam əqidəsindən niyə qorxmalıydı ki?! Amma bir-birinin arxasında gedər-gelməzə sürüklədikləri günahsız qurbanlardan yasaş-yavaş sümüyü sancımağa başlamışdı. Ən açıq əqidə ilə yazdığı şeirlərdə belə amansız bir titrətmə özünü göstərir, misralarına ölüm rəngi çökürdü."

M. Aslan

XX əsrin otuzuncu illərinin sonunda günahsız yerə represiya qurbanı olmuş Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından Əhməd Cavad istiqlalçı fikirləri ilə vətəninə, xalqına əlindən gələn xidməti göstərmiş, adını əbədi olaraq vətənpərvər sənətkarlar sırasına yazılmışdır. Hüseyn Cavid, Abdulla Sur, İdris Axundzadə kimi görkəmli ziyanlı ve pedagoqlardan dərs alması genc şairin tələyində vətənpərvərlik duyğularının aparıcı mövqə tutması üçün əsas özül ve ilham mənbəyi rolunu oy-nayırdı. Ele bu ruhda tərbiye almış Əhməd Cavad Türkiye ilə Azərbaycanı vahid Vətən olaraq fərqləndirməyən şairimiz hər iki Vətən üçün əlindən gələn işləri görmüşdür.

Ə. Cavadın qoyub getdiyi ədəbi irs kifayət qədər zəngin olmasına baxmayaraq, son dövrə qədər lazımi səviyyədə toplaşanı çap edilməmiş, haqqında yazmaq, söz söylemək isteyənlərin dəst-xəttində sovet ideologiyasının qorxunc təsiri hər zaman hiss olunurdu. 1956-ci ildə şair bərəit qazansada üzərindən uzun müddət bu ləke götürülməmiş, son zamanlarda qədər davam etmişdir. Bir sənətkar kimi haqqında yazılın yaxşı və pis nə varsa sətir arxasında şairin sənətinin gücündən, istedadından qorxu və qısqanlıq özünü hər zaman göstərmişdir.

1937-ci ilin Novruz bayramına az qalmış Əhməd Cavadın başı üstündə ilq yaz günəşini doğmaq əvəzinə, qurğusun kimi ağır qış buludları cəmləşir, artıq hər şeyi yandırıb külə döndərən ildirimin çaxacağına heç bir şübhə yeri qalmır. Qəribə haldir ki, düz 12 il əvvəl də martın 21-i ona bayram yox, yas olmuşdu. Rus çarizmi və erməni şovinizminin başlarına olmazın müsibətlər gətirdiyi qardaş türk xalqının müsibətlərini görən şairin tekce milli hissələri deyil, vətəndaş-şair vicdanının hayqırı-si ucalmışdı:

Vicdan mənə əmr etdi ki,
Belə gündə bayram etme!
Quran mənə yol göstərir:
Yoxsulları məyus etmə!..
Ancaq bu dəfə şairi bayram

etməyə qoymayan səbəb: ona "xalq düşməni" damğası vurub, Azərbaycan Şura Yəzicilər İttifaqından çıxardılması idi. Bəzi "qələm yoldaşları" yəqin ki, bu "qələbələrini" özləri üçün bayram edirdilər. Əhməd Cavad əsinin tanınmış tədqiqatçılarından biri olan Ə.Saləddin bu hadisəni belə qiymət-ləndirir: "...Yuxarıdan göstəriş beləydi. Ssenarı əvvəlcədən hazırlanmışdı, ittihadçılar ayrılmışdı. Məhkəmə "sədri" də, "prokuror" də, "müstəntiq" də, "şahidler" də, "növ-bətə böhtəncilər" da hazır idi. Şəxsən mən Əhməd Cavadın üzv olduğu Yəzicilər İttifaqında olan "məhkəməsini" onun DTK-da olan məhkəməsindən daha qərəzkar, daha öldürəcü məhkəmə hesab edirəm. Bir şair kimi, sənətkar kimi, söz ustası kimi Ə.Cavad birinci məhkəmədə daha artıq təhqirlərə məruz qalmışdır. Orada şairin həmkarları elə sözərək işlətmış, elə hökmər vermişlər ki, onların istedadına da, tə-fəkkürünə də, milli heysiyyatına da adamda böyük şübhə yaranır..."

Mart ayının 25-dən işsiz qalan Əhməd Cavadı keçmiş mülliim yoldaşı, əqidə və məslək düşməni, o dövrə Azərbaycana başçılıq edən Mir Cəfər Bağırov həbs etdirmə-yə tələsmir. Ona daha artıq mənəvi əzab vermək üçün tam 71 gün intəzarda, səsəkədə qoyur, cəmiyətdən bir növ təcrid edir. Ancaq fiziki repressiyadan əvvəl psixoloji repressiyaya məruz qalan Ə.Cavad simir, hər cür mənəvi-əxlaqi simasını itirmiş qor-xunc düşmən qarşısında əyilmir, şəxsiyyətinin ucağıını ləyaqətlə qoruyub saxlayır.

1937-ci il iyun ayının 4-de Ə.Cavadın həbs olunması haqda əmr verilir. Psixoloji gərginliklərdən qurtaran şair bu dəfə həm də fiziki işgəncələrə məruz qalır və bu əzab-əziyyət oktyabrın 12-nə qədər davam edir. Oktaybrın 12-dən 13-nə keçən gecə böyük Azərbaycan şairi Əhməd Cavad dünya tarixində ən amansız və qəddar rejimlərdən biri tərəfindən günahsız yerə güllələnir. Ancaq bundan heç kimin xəbəri ol-

Göyərçin Mustafayeva: Bayraqıma xain baxan xain gözə mən tikanam

(Əhməd Cavad-130)

mur. "Xalq ata-ları" şairin ailəsinin də "qeydine" qalıqlar: həyat yoldaşı Şükriyyə xanım sürgünə göndərilir, böyük oğlu Niyazi həbs edilib, üç aydan sonra buraxılır. O, Azərbaycanda yaşaya bilməyəcəyini görüb Leningrada qaçır. Şairin o biri oğlu Aydin da həbs edilir, Tuqay və Yılmaz isə uşaq evinə verilir. Şairin əsərləri məhv edilir, çapda olanların çapı dayanır, evində 3 dəfə axtarış aparılır.

İlk dəfə görkəmli tədqiqatçı Əli Saləddinin, 1992-ci ildə Əhməd Cavadın anadan olmasına 100 illiyi münasibətə nəşr etdiyi "Əhməd Cavad" monografiyasında şairin həyat və yaradıcılığını hərtərəfli araşdıraraq özündən sonra tədqiqatçılar dəyərli material vermişdir. Alim, şairin yaşadığı dövrü hansı şəraitde yazib-yaratdığını, ona qarşı olan təqib və qarayaxmaları göz öünüə sərmişdir.

Alimində qeyd etdiyi kimi bezi qələm yoldaşlarının və digər qələm sahiblərinin təqid təhqir və yersiz hücumlarından qorunmaq üçün şairin tərcümə janrinə daha çox üstünlük verdiyi, yazziği şeirlərində isə ən azı digərləri kimi yaltaqlıq, tərif, tərənnümdən uzaq olduğunu görür.

"... Mən də başqaları kimi bezi qələm yoldaşlarının və digər qələm sahiblərinin təqid təhqir və yersiz hücumlarından qorunmaq üçün şairin tərcümə janrinə daha çox üstünlük verdiyi, yazziği şeirlərində isə ən azı digərləri kimi yaltaqlıq, tərif, tərənnümdən uzaq olduğunu görür.

Mart ayının 25-dən işsiz qalan Əhməd Cavadı keçmiş mülliim yoldaşı, əqidə və məslək düşməni, o dövrə Azərbaycana başçılıq edən Mir Cəfər Bağırov həbs etdirmə-yə tələsmir. Ona daha artıq mənəvi əzab vermək üçün tam 71 gün intəzarda, səsəkədə qoyur, cəmiyətdən bir növ təcrid edir. Ancaq fiziki repressiyadan əvvəl psixoloji repressiyaya məruz qalan Ə.Cavad simir, hər cür mənəvi-əxlaqi simasını itirmiş qor-xunc düşmən qarşısında əyilmir, şəxsiyyətinin ucağıını ləyaqətlə qoruyub saxlayır.

1937-ci il iyun ayının 4-de Ə.Cavadın həbs olunması haqda əmr verilir. Psixoloji gərginliklərdən qurtaran şair bu dəfə həm də fiziki işgəncələrə məruz qalır və bu əzab-əziyyət oktyabrın 12-nə qədər davam edir. Oktaybrın 12-dən 13-nə keçən gecə böyük Azərbaycan şairi Əhməd Cavad dünya tarixində ən amansız və qəddar rejimlərdən biri tərəfindən günahsız yerə güllələnir. Ancaq bundan heç kimin xəbəri ol-

stenogramından (idare heyeti və iştirakçıların Azərbaycan türkleri olmasına baxmayaraq, iclas rus dilində keçirilmişdir - G.M.) dilimizə çevirdiyimiz kiçik bir parçanı diqqətinizə çatdırırıq. Bu şairin ölüm qabağı son sözleri idi: "... Siz parazitsiniz, əger mən sizi və sizin düşməncəsinə tənqidinizi qu-laq assam, xalqının şairi olram, onda mən bu ordeni sənəmdə nəhaq gəzdirirəm..."

Bu böyük şairin yaradıcılığının ilk dövründən, son dövrünə qədər yazdığı ictimai-siyasi məzmunlu şeirlərin birbaşa Azərbaycan adlı vətənə və Azərbaycan xalqına, dolayı yolla isə, bu vətənin, bu xalqın təessübünü və qeyrətini çekən, onun uğrunda sərvətini və səyini xərcləyən Azərbaycan xalqına xidmət etdiyini söyləyə bilərik.

Əhməd Cavadın müstəqil Azərbaycanın dövlət atributlarına həsr etdiyi şeirlər xalqın milli şür və duygularını tərbiyə etmək baxımından xüsusi qiyamətlidir. Onun marş janrında yazılmış əsərləri də bu baxımdan maraqlıdır. 1918-ci il avqustun 14-də "Gənclər yurd" qəzetində çap edilmiş "Marş" şeirində:

*Millətimin tarixinə
Şan-şöhrət əkməliyəm!
Bu qarşida yad qalaya
Bir al bayraq dikməliyəm!*

Şairin qəhrəmanı döyük əzmi ilə bildirir ki, o, yurduna xain baxan hər bir gözə tikandır. O, Vətən yolunda, Azərbaycan uğrunda şəhidliyi özüne şərəf saylığı üçün sözünə belə davam edir:

*Bayraqıma xain baxan
Xain gözə mən tikanam.
Vurulursam kölgəsində,
Halal olsun ona qanım.*

Şairin milli bayraqa həsr edilmiş "Elin bayraqı", "Azərbaycan bayraqına", "Al bayraqa" şeirləri isə bu silsilədən olan əsərlərinin zirvəsini təşkil etməkdədir.

Öz yurdunun istiqlali ilə qurur duyan vətənpərvər şairin gözündə bayraq sadəcə rəngli

bir parça deyil, həm de dərin simvolik mənaların ifadəcisidir. Xüsüsən, bayraqdakı şəhid qanına bənzədilən qızılı rəng şairdə bir sırə vətənpərvər assosiasiylar doğurur.

Ə.Cavadın istiqlal mövzulu şeirlərində şəhidlik və fədakarlıq motivləri mühüm yer tutur. Azərbaycan Cümhuriyyətinin istiqlalının 1 illiyi münasibətə yazılmış ve "İstiqlal məcməsi"ndə çap olunmuş "Şəhidlər" şeirində Türkiye'dən "qardaş Azərbaycan xalqına" yardım gələn qəhrəman əsərini şəhid olması nikbin duygularla belə təsvir edilib oxşanır: *Qalx, qalx! Sarmaşılıq məzar altından!*

*Gəlmış ziyyətə qızlar, gəlinlər.
Ey karvan keçidi yollar üstündə
Hər gələn yolçuya yol soran
əsər!*

*Sənin qovdıqların yabançı
xanlar,
Qurtardı ölkəni tökdüyün qanlar!
Bax, nasıl öpməkdə tozlar, du-
manlar
Qərib məzarını mənle bərabər!*

Ə.Cavad poeziyası bundan sonra da Azərbaycan xalqının milli-mənəvi tərəqqisi yolunda fəaliyyət göstərən bədii-estetik örnəklərdən biri olaraq qalacaqdır. Bu böyük şairin milli istiqlal mövzusunda qələmə aldığı əsərlər bütün qadağaya və repressiyalara baxmayaraq, zaman-zaman Azərbaycan ədəbiyyatında analozi ideyaların təbliğ və təşviqinə dərin təsir göstərmiş, bir çox şairlər bu ideyalarından ihlamlanaraq, Azərbaycanın müstəqilliyi yolda öz yaradıcılıq töhfələrini vermişler.

Bəşəriyyət tarixi qədər qədim olan Azərbaycan ədəbiyyatı indiyə qədər bir çox dünya şöhrəti sənətkarlar yetişdirmiş və bundan sonra da yetişdircəkdir. Ancaq onların arasında Əhməd Cavad adı həmişə öz orijinallığı və səmimiyyi ilə seçiləcək, gələcək ədəbi nəsillərə örnək kimi əsərlərdən-əsərlərə adlayacaqdır.

Göyərçin MUSTAFAYEVA
filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru